

L'ETIMOLOGIA POPULAR EN LA TOPONÍMIA D'ONTINYENT

David GIRONÈS i MICÓ

Des de sempre l'home ha tingut tendència a posar nom als llocs i als elements, encara que ha buscat una raó de fons que identificara el nom amb el referent. Des d'aquest precís moment naix la toponímia i al mateix temps s'enceta la relació entre el nom i tota la història que l'acompanyarà.

Una història que anirà passant de generació en generació, o potser es perda en el temps. Tot dependrà de les necessitats del moment i de la importància dels elements o dels llocs. Cal esmentar que la toponímia, tant la rural com la de muntanya, sol estar associada a noms familiars, d'ús comú i que s'identifiquen amb un esdeveniment o un tret que ha cridat l'atenció. És una toponímia clara i transparent que ben sovint s'esbrina sense cap tipus de complicació, encara que en ocasions el pas del temps ha pogut degenerar el sentit primer del topònim i inclús el mateix topònim.

El mètode per recollir el significat dels topònims és el de recórrer directament a la tradició oral, sobretot a la d'aquells que han estat més en contacte en el medi on s'utilitza, és a dir, en el cas de la toponímia de muntanya amb pastors, caçadors, llenyaters, pebrassers, etc.. i en el cas de la toponímia rural (dins de la qual es troba tota la toponímia major i de masos, etc..) amb masovers, llauradors i guardes rurals. Gràcies a tots ells i a la tradició que comporten, dins l'estudi onomàstic s'obri altra vessant, la de l'estudi etimològic-popular, el qual s'ha deixat de banda en moltes ocasions i sembla ser una opció bastant aclaridora de certs dubtes que l'etimologia pura no ens pot esbrinar.

Aleshores en aquest treball allò que s'intentarà és donar un xicotet avanç que palese la riquesa que aquesta part de la toponímia inclou, sempre tenint present que aquestes explicacions que tot seguit es donen són ampliables, ja que quant més opinions es posen en contrast més possibilitats hi ha de trobar la verdadera raó d'ésser del topònim. A més també cal tenir en compte l'evolució de la societat actual, la qual tendeix cap a una forta industrialització que

comporta l'extinció dels costums ancestrals i per tant la pèrdua ràpida de la toponímia i l'origen popular d'esta, perdent-se així una part molt important de la nostra cultura popular que ha perviscut al llarg de tota la història. Llavors amb aquesta recerca allò que s'intenta és cridar l'atenció sobre un dels temes més importants que la tradició popular posseeix. Un camp que es deixa de costat per la societat i que caldria no oblidar, ja que encara que açò puga quedar reflectit en uns fulls, resulta de poca utilitat si nosaltres que som les noves generacions no som capaços de transmetre-ho d'un mode natural i perpetuar per al futur allò que els nostres avantpassats ens deixaren com a herència. És essencial per a què una cultura i una comunitat puga gaudir viva al llarg del temps.

Així tot seguit i sense més preàmbuls donaré una relació de part dels topònims que es troben a tota la geografia del terme d'Ontinyent, una geografia molt variada que es compon de terreny muntanyenc, secà i horta. També la seua gran extensió i sòlida població creixent dóna peu a un gran nombre de topònims que gira al voltant de sis-cents. Sens dubte una gran quantitat que palesa la importància que ha tingut la toponímia per a l'home al llarg de tota la història.

Finalment, assenyalaré que els noms aniran seguits de la tradició i significació popular que han guardat de temps antic o que simplement s'extrau d'una manera clara amb el seu significat etimològic. Perquè no tots els topònims guarden un transfons històric-lingüístic, sinó que la majoria d'ells reflecteixen el quefer quotidià i costumista del pas del temps i també les condicions imposades pel medi natural.

L'ordre d'aparició dependrà del tipus de topònim (alts, barrancs,...) i dins d'aquest camp apareixeran per ordre alfabètic seguint així una correlació, en la qual torne a insistir no es troba tot el llistat de topònims que el terme d'Ontinyent posseeix.

ALTS

ÀGUILA, l'alt de l': lloc situat al començament del barranc de l'Àguila, des d'on es pot observar part del barranc i tota la vall. És el punt més alt d'aquest indret on es posaven les àguiles per dominar l'escarpament del barranc. També s'anomena així pel punt de visió tant exel·lent.

BUITRERA, l'alt de la: situat a la solana del terme, possiblement seria un lloc on en temps antic els buitres habitarien les penyes que cauen de cara a la vall i a totes les terres on predominava la ramaderia de muntanya. Ja que abans quan alguna ovella moria es deixava al mateix lloc que queia.

CABEÇO GORDO, l'alt del: segon punt de la solana del terme més alt, el qual acaba en cim redó i de molta amplària. Comença des de la falda de la muntanya i acaba a mena de cap, encara que no deixa de ser un cim.

CARLISTES, l'alt dels: lloc on hagué un combat a la guerra dels carlistes entre aquests i les tropes monarquiques. Es diu que ací els carlistes es feren forts però foren vençuts i després el nebot d'un pastor narra que es podien trobar fusells i també es veien com els matolls i pedres estaven bruts de sang després de la desfeta.

CREU, l'alt de la: cal esmentar que al terme d'Ontinyent hi ha tres alts de la Creu escampats per la solana i l'ombria. A la solana se'n troben dos, entre ells el més alt i per tant el punt més alt del terme. S'anomenen així perquè als seus cims trobem creus de ferro i pedra, encara que no són reflex de cap mort.

CORB, l'alt del: situat a la solana i com el nom reflecteix en aquest indret es reunien corbs quan el ramat i el blat eren predominants al terme.

DOMENGERO, l'alt: indret localitzat a l'ombria del Portitxol on els caçadors fa temps es juntaven els diumenges, únic dia que abans s'anava a caçar.

FALCÓ, l'alt del: lloc on antigament farien niu els falcons, quan tota la zona estava poblada d'arbres. Aquest alt dona cap a la vall i també té una vista excel·lent.

GITADETA, l'altet de la: morret xicotet localitzat a la solana de Sant Esteve, on el ramat a mig dia acudia per a fer la sesta o recollir-se a l'ombra.

MOLES, l'alt de les: alt format per dues llomes que vénen des del "barranc dels xarcos" i que són massises i acaben en forma circular a mena de mola de molí, és a dir, de manera plana.

SIMETA, l'alt de la: lloc situat a la solana. És un alt menut on al seu cim pla es troba una sima xicoteta.

XONNETA, l'altet de la: Un morret a la solana on abans que tot es cremara hi es podien trobar moltes xonnetes.

BARRANCS

ARCADA, el barranc de l': nomenat així per l'existència d'un arc que travessa el llit del barranc que es fa servir per portar l'aigua de "la font del Nano" a "la font de la Can Vicent". Aquesta arcada té més de dos-cents anys.

AVER, el barranc de la cova l': el seu nom ve donat gràcies a la cova que es troba al començament de l'ombria de Sant Esteve en la solana. Encara que no se sap amb seguretat d'on ve la paraula Aver, potser d'*Avernum* > infern. També es coneixen històries sobre aquesta cova.

CAU FUMAT, el barranc del: (també nomenat de La Cova). Ací trobem un cau molt gran de conills que forma una cova poc fonda, on els caçadors i pebrassers feien foc abans que matinar, aleshores el sostre de la cova està tot mascarat de follí. D'ací l'origen del seu nom.

FITES, el barranc de les: barranc on es troben les fites de "la finca El Port" i "la finca de les Animetes", és a dir, les dues finques junten ací al barranc les seues terres.

GRAN, el barranc: barranc que arreplega l'aigua de tots els barrancs del terme i aleshores el més ample i de més grandària. Es troba entre l'ombria i la solana i també cal dir que pren altres noms, però que tots s'associen amb aquest primer nomenat

JUNQUERETA, el barranc de la: a la fi d'aquest barranc es trobava una junquereta on hi havia un naixement d'aigua del qual podien beure persones i animals, ja que també hi havia un pouet, nomenat "el pouet de la junquereta".

OSOS, el barranc dels: nomenat així perquè quan hi havia algún animal ferit o malalt anaven a matar-lo a eixe barranc que està prou allunyat, d'aquesta manera es descomposaven allí i no feia olor prop de les cases on vivien.

PEDRERA, el barranc de la: barranc on abans es feien extraccions de pedra. Hui en dia encara es poden veure les senyals fetes a les faldes del barranc. Aquesta pedra era extreta a pic i pala pels hòmens que la transportaven en carros d'un lloc a un altre.

PIXADORS, el barranc de: barranc llarg amb el qual conecten barrancs més menuts i de poca capacitat. Tots aquests vénen a parar a d'ell i com deixen molt poca aigua es diu que pixen a ell, d'ací el nom.

TOS PELAT, el barranc de: barranc que deu el seu nom a la casa que es troba situada al damunt del mateix, en l'ombria de ponent del terme. Com aquest exemple hi ha molts on una casa dóna nom al barranc que passa molt a prop d'ella. Cal assenyalar que aquesta casa es troba a la part més alta del barranc i per tant a un tossal que abans estava cultivat i aleshores lliure de vegetació. Suposem així que el topònim seria usual abans que es construïra la casa.

PERDIUS, el barranc de les: nomenat així pels caçadors gràcies a l'abundància de perdius que hi havia a la temporada de cacera.

PURÍSSIMA, el barranc de la: un dels barrancs més importants d'Ontinyent que deu el seu nom a la patrona del poble la Mare de Déu, "la Puríssimeta".

SALERETES, el barranc de les: nomenat així perquè els pastors col·locaven pedres de sal al barranc per què les ovelles xuplaren cada cert temps.

SUMADORS, el barranc de: barranc curt però ample on van a parar molts barrancs xicotets sumant així l'aigua de pluja en ell. Aquests barranquets no tenen nom i vénen per la seua dreta i la seua esquerra.

VOLTA, el barranc de la: aquest barranc situat a l'ombria del terme comença des d'un dels punts més alts i a mig barranc trenca totalment la seua trajectòria obliqua per fer una corba o una volta de 90°, canviant així el seu sentit. D'ací el seu nom tant encertat.

XARCOS, el barranc dels: barranc ple de penyes tancades que retenen l'aigua de pluja, llavors quan plou molt el barranc s'ompli tot de xarcos on els caçadors baixen els gossos a beure.

COVES

AIGUA, la cova l': cova feta fa molt de temps a pic i pala pels hòmens en un terreny argilós. En anys plovedors s'ompli d'aigua, la qual es reté a un aljub que feren també a l'època, així donaven de beure els animals.

ARENETA, les covetes de l': lloc on s'extreia arena per escurar. Aquesta arena era extreta a pic i pala, tot seguit venuda pels hòmens a poble i a altres llocs.

MOROS, les covetes dels: coves situades a una paret llissa de roca on sols es poden veure unes finestres picades a la pedra, encara que la roca per dins està tota picada a mà. No se sap amb certesa el seu origen, però la tradició popular davant el dubte ho atribueix als moros.

FONTS

BRULLS, la font del: nomenada així perquè l'aigua brolla amb força des de baix les pedres i les que són més xicotetes les alça, formant després una basseta.

GAMELLONS, la font de: aquesta font dóna nom al barranc i a la casa que es troba prop d'ella, però també es pot extraure del seu nom que aquesta font era utilitzada per a donar de beure al ramat amb els gamellons que allí tindria. Gamellons que mai es trobaren buits d'aigua.

NANO, la font del: (també coneguda com la de la Seis), posseeix a la font un cap picat amb pedra que té una cara prou deforme, cap gros i trau l'aigua per la boca. El nom pot venir per aquesta imatge tant anormal, més típicament associada a un "nanet" o també per una frase molt dita, la qual per a nomenar un objecte estrany i poc comú s'utilitza popularment com: "Xe, quin nano".

SERVERA, la font de la: situada a un barranquet amb molta vegetació que també posseeix entre altre tipus d'arbres, els servers.

XANGO, la font del: nom que esdevé d'un malnom, que era atribuït al llaurador propietari del bancal que es troba al costat de la font.

LLOMES I MORROS

CARAQUÈLS, la solana dels: eren un tipus de maquis però d'abans de la guerra civil, els quals es trobaven fora del règim que governava. Aquests s'amagaven per la serra i sembla ser que tenien el seu refugi a unes covetes que hi ha a aquesta lloma, que cau cara solana.

ESMOLADORA, el morret de l': morret on es troba una pedra roja on esmolaven els pastors les navalles i ganivets.

GEPERUT, les llomes del: són cinc llomes que van continuades i són molt suaus i semblen gepes. Són totes cinc molt paregudes i estan fitant per la part de ponent amb "la lloma del mig" i a la part de llevant amb "el copet de l'ensalà", llavors es poden descobrir molt clarament les gepes.

MORTER, la lloma del: espai situat a la solana i que guarda entre els matolls un forat picat a la pedra en forma de morter on abans es picava la pólvora per a fer els cartutxos que els caçadors utilitzaven.

LLEDONER, l'ombria del: es trobava a aquesta ombrieta un lledoner molt gran i tots els caçadors es guiaven per ell.

TIA RULLA, els planets de la: es troben on antigament hi havia una casilla forestal on vivien el peó de la caseta i la seua dona que tots la coneixien per la Tia Rulla.

ARBRES

ARMES, el pi de les: Un pi que hui ja no hi és, però l'escut picat a la pedra encara es conserva. Es pot observar lleugerament el rostre, la corona i la suposada pota del cavall. D'ací els homens compten que va ser un rei que fa molt de temps va fer nit a eixe alt.

LLEGUA, el pi de la: es trobava vora la carretera entre l'Alforí i Ontinyent i assenyalava que sols quedava una llegua des del pi fins Ontinyent.

SOLO, el pi: pi que es trobava a la part ponent del terme d'Ontinyent al peu de les llomes de la casa de Tos Pelat, era molt gran trobant-se a vora un bancalet xicotet de serra i destacava entre tots els altres. És punt de referència per a tots els caçadors.

ZONES

CARASOL, els bancals del: es troben a la part de solana del terme, i sempre està donant-los el sol.

FUMADORS, els: lloc situat vora la carretera Ontinyent-l'Alforí. Ací els hòmens s'aturaven quan anaven cap a les finques a treballar i mentre descansaven es fumaven una cigarreta.

MOTA, la: era un grup de pins molt grans que es trobaven a la finca de Sant Joan sobre una xicoteta muntanyeta entre els bancals.

POLA, l'arenalet de: zona gran de pinar que en lloc d'ésser terra roja o blanca com és per aquella zona, és tot arena, però arena molt fina.

RENEGADOR, el: és una pujada de la senda que anava a Vallada, i s'anomena així perquè quan abans portaven els hòmens els animals carregats cap amunt, aquests començaven a queixar-se i els hòmens es ficaven a renegar i a maleir les bèsties.

RUNALS, els: lloc que es troba baix de l'ermita de Sant Esteve, però al costat d'una antiga mina de carbó on tiraven tota la runa.